

- CAPELLÀ, LLORENÇ (1989). *Diccionari Vermell*. Mallorca: Editorial Moll.
- ESCARTÍN, JOANA MARIA; SERRANO, AINA R. (1997). *La dona en la Mallorca contemporània*. Palma: Edicions Documenta Balear.
- FERRARI, FRANCESC (1936). *Mallorca contra los rojos*. Palma: Tipografia Amengual y Muntaner.
- FERRER, TOMEU (2005). *Vint dies de guerra*. Palma: Documenta Balear.
- GALLEGO, GLORIA (2009). *El proceso de profesionalización sanitaria y la transición demográfica en Mallorca (1848-1932)*. Tesi doctoral (inèdita).
- Ley de Instrucción Pública del 9 de septiembre de 1857 (Ley Moyano). Consultat dia 15/04/2010 a http://personal.us.es/alporu/historia/ley_moyano_texto.htm
- ORELL, BARTOMEU (2008). *Llegir i escriure al món rural mallorquí, 1860-1930*. Palma: Universitat de les Illes Balears.
- PÉREZ, JOSÉ (1937). *Porto Cristo. El legionario y otros héroes*. Palma: [s/n].
- RIERA, JOAN (2005). *Historia de Manacor. Siglo XIX. Primera parte*. Manacor: Juan Riera Dalmau.
- (2006). *Historia de Manacor. Siglo XIX. Segunda parte*. Manacor: Juan Riera Dalmau.
- RIERA, JUAN (2001). "La Facultad de Medicina de Valladolid: de la Ley Moyano de 1857 a los años de posguerra". A: DAMON, JOSÉ: *La Enseñanza de la Medicina en la Universidad española*. Barcelona: Fundación Uriach.
- ROSSELLÓ, RAMON; NADAL, BERNAT (2002). *Manacor, l'església i la guerra civil*. Manacor: Ramon Rosselló i Bernat Nadal.
- SUREDA, BERNAT (2000). *L'educació a les Balears en el segle XX*. Palma: Edicions Documenta Balear.
- TOMÁS, JOSÉ (1991). *Médicos y sociedad. Mallorca, 1936-1944*. Palma: El Tall.
- TUGORES, ANTONI (2004). *El batle Antoni Amer "Garanya" 1882-1936: la història robada*. Palma: Documenta Balear.
- (2006). *La guerra civil a Manacor: la guerra a casa*. Palma: Documenta Balear.
- Véus a costureta? L'Educació a Manacor fins a 1950* (2009). Manacor: Associació d'Amics del Museu d'Història de Manacor .

Manacorins a les institucions de govern de la Part Forana durant els anys 1440-1450

Guillem Morro Veny

L'Administració pública del regne de Mallorca a mitjan segle XV

En iniciar-se la dècada de l'any 1440, el regne de Mallorca es regia pel recentment instaurat regiment de concòrdia. L'any anterior, el rei Alfons el Magnànim, atesa la incapacitat dels dos bàndols dominats *Call* i *Almudaina* per consensuar un sistema de govern alternatiu a l'anterior sistema de pragmàtica, havia encarregat al governador Berenguer d'Olms l'elaboració d'un nou regiment. Aquesta decisió del monarca era conseqüència de la inestabilitat política i social que resultava de les intrigues i pugnes entre els esmentats bàndols per controlar les institucions de govern. El nou regiment de concòrdia fou promulgat el 13 de desembre de 1440 i, entre d'altres mesures, disposava una reducció dels membres que integraven la plantilla del Consell General, que passava de 93 consellers a 63.¹ La seva distribució per estaments era la següent:

- 6 consellers per a l'estament cavaller
- 12 " " ciutadà
- 12 " " mercader
- 12 " " menestral
- 21 " per a la Part Forana

El regiment de concòrdia regulava el sistema d'habilitació dels càrrecs públics i fixava les normes precises per determinar la idoneïtat i suficiència dels elegibles per als esmentats càrrecs. Altrament, senyalava les causes d'exclusió, és a dir, la manca dels requisits que justificaven la no-suficiència per regir l'Administració. Per a l'habilitació dels càrrecs, dit regiment preceptuava que tots els homes de l'illa majors de 25 anys, tant de Ciutat com de la Part Forana, considerats idonis i capacitats, serien registrats en dos llibres, un dels quals es dipositaria a la Go-

1 SANTAMARIA, Álvaro (1988). "El municipio en el reino de Mallorca", *Institut d'Estudis Baleàrics*, p. 22.

vernació i l'altre a la casa de la Universitat.² Aquests registres serien revisats cada tres anys. Per a la renovació anual dels càrrecs, s'aplicaria l'anomenat sistema d'insaculació, que consistia en l'elecció, a la sort, d'uns candidats prèviament seleccionats. El nom d'aquests elegibles era escrit en un tros de pergamí que era convertit en un rodolí d'una mateixa forma i color, i col·locat dins uns bossots o saques dels respectius càrrecs i oficis. Un nin d'entre 7 a 8 anys era l'encarregat de treure els rodolins que eren oberts i llegits en veu alta pel governador o el seu delegat, i el nom que hi apareixia era l'elegit.

Quant a les causes d'exclusió, no podien accedir a l'Administració pública els condemnats judicialment per frau a aquesta ni els deutors a la Universitat i llurs fiadors si en el termini de dos anys no haguessin satisfet els seus deutes. Cada any els clavaris i l'escrivà de la Consignació havien de presentar, sis dies abans de la festa de Santa Llúcia, una llista dels deutors a la Universitat que estiguessin inscrits en les cèdules dels elegibles, atès que la revisió dels censats es feia cada tres anys. Si en el termini de dos anys els deutors amb la Universitat no havien satisfet llurs deutes eren esborrats de les llistes dels elegibles. Respecte de la Part Forana, cal diferenciar entre els consellers que formaven part del Consell Municipal de la vila, generalment distribuïts segons criteris de riquesa de més a menys (*mans: mà major, mà mitjana i mà menor*), i els que participaven de les sessions del Consell General que el regiment de concòrdia havia fixat en 21. Cada vila tenia un determinat nombre de consellers, proporcionat a la seva demografia i a la seva capacitat contributiva; així, en produir-se les eleccions segons el sistema d'insaculació, les viles d'Inca, Manacor, Pollença, Sineu, Sóller i Llucmajor podien tenir un conseller que formàs part del còmput dels 21, que, com hem escrit, representaven la Part Forana en el Consell General. Aquests consellers, reunits en assemblea, generalment a Inca o a Sineu, formaven el Consell del Sindicat de Fora, figura jurídica legalitzada pel rei Sanç el 1315, que representava els interessos de les 33 viles històriques i que adoptava les decisions que afectaven el conjunt de la ruralia, per majoria de vots. Aquest organisme estava constituït per 10 síndics dos dels quals eren clavaris. Els clavaris del Sindicat eren els que gaudien de la major potestat executiva per aplicar les determinacions preses pel seu Consell.

L'organigrama de l'Administració pública de la Part Forana es configura, ben igual que a Ciutat, en dues administracions: la reial i l'autonòmica. La primera tenia com a cap visible el governador, seguit d'altres càrrecs com el batle de ciutat, veguer, batles de les viles, etc. La segona era representada pel Gran i Ge-

neral Consell i els sis jurats de la Ciutat i Regne, i a les viles per l'equip de quatre jurats, un nombre indefinit de consellers i prohoms; aquests últims actuaven en funció assessora a l'equip de govern de cada vila. A cada parròquia els consellers s'elegien, amb un criteri proporcional de representació, segons la població resident a la vila (*vilans*) o fora de la vila (*foravilans*).

El sistema de concòrdia havia introduït una innovació en el quadre administratiu de la Part Forana que sols es pot interpretar d'intervencionista per part del govern de Ciutat: l'elecció, pel Consell General, dels 21 consellers forans que havien de participar en les sessions del Consell General;³ així mateix, l'elecció, per part de l'esmentat Consell, de 14 consellers de la Part Forana que també intervindrien en les sessions de dit Consell en funció assessora.⁴ Aquest fet posa de manifest la tibantor que al llarg de la primera meitat del segle XV s'havia anat generant entre ambdues institucions: Sindicat i Juraria. Evidentment, el fet que els 21 consellers forans que havien d'intervenir i votar en el Consell, més els 14 que també hi intervindrien com a assessors dels 21, no fossin elegits pel seu propi Consell, sinó pel de Ciutat, tenia sentit com a maniobra política tendent a controlar les decisions de la Part Forana mitjançant l'elecció d'aquells que, suposadament, serien més dòcils a la política ciutadana. Definitivament, l'esquema de representació política de la Part Forana estava constituït per:

- 10 membres -síndics- que formaven el Sindicat.
- 21 consellers de distintes viles, que participaven en el Consell General.
- 14 consellers que actuaven en funció assessora del Sindicat.
- 3 oïdors de comptes que a la fi de cada exercici dels clavaris auditaven els comptes del Sindicat.
- 1 advocat.
- 1 notari o escrivà.

A banda d'aquest organigrama, com hem escrit, hi havia l'equip de govern de cada vila, constituït pels jurats, consellers, prohoms, clavari i escrivà, i els de representació reial que eren el batles, el mostassaf i el veguer de fora (únic càrrec per a tota la Part Forana).

Cada 13 de desembre es renovaven els esmentats càrrecs. El Sindicat de 1440 estava constituït per:⁵

2 PLANAS, Antonio (1995). *El Sindicat de Fora. Corporación representativa de las villas de Mallorca (1315-1834)*, Palma: Miquel Font, editor, p. 124.

3 "après feta la elecció dels XXI consellers qui caschun any se fan en la sala de la juraria per lo general consell e per los honorables jurats del present regne de Mallorca..." (ARM, AH 4327, f. 1v).

4 "Los vint e hun consellers, emperò, elegits per lo Consell Universal dels jurats de la ciutat de Mallorca, dels quals han exir los deu síndichs, los quals se fan lo sendemà de Sent Julià, caschun any, a vuyt de janer, qui ensemps ab los quatorze, són donats per entrevenir e aconsellar al Consell Universal del dit Regne de Mallorca..." (ARM, AH 4327, f. 2r).

5 Font: ARM, AH 4054.

Ramon Arbona de Sóller	Clavari
Guillem Palou de Bunyola	Clavari
Guillem Pont d'Inca	Síndic
Ramon Sunyer d'Alaró	Síndic
Antoni Esteva de Binissalem	Síndic
Ramon Cerdà de Pollença	Síndic
Guillem Coll de Santa Maria del Camí	Síndic
Pere Sunyer de Felanitx	Síndic
Gabriel Vich d'Esporles	Síndic
Joan Reial de Sineu	Síndic

La conjuntura que hagué d'afrontar aquest Sindicat fou fortament dramàtica: les conseqüències de la pesta iniciada l'any anterior i que se'n portà més de 10.000 ànimes.⁶ És durant aquests anys que Mallorca registra la població més baixa de tota la seva història.⁷ Segons les actes del Gran i General Consell de 18 de gener de 1440, encara es calculava la població de Mallorca en uns 10.000 focs,⁸ xifra que, segons els càlculs emprats per la historiografia, pressuposa una població d'entre 56.250-62.500 habitants.⁹ Quatre anys després, el morabatí recaptat el 1444 registra un total de 6.878 morabatins. Aplicant els esmentats coeficients tendriem una població que oscil·laria entre els 38.670 i els 42.988 habitants. La caiguda havia estat, doncs, espectacular, ja que la població mallorquina s'havia reduït en uns 20.000 habitants (càlcul fet prenent com a base la mitjana dels dos coeficients exposats). A l'infortuni que suposava aquesta recessió demogràfica,

6 "Item, fo interrogat de les mortalitats prop passades si ha mortes moltes gents en lo present regne, ecom és romàs de població. E dix de cert no saber lo nombre de les persones que mortes hic són, però segons comuna opinió, hic hage mortes passades X milia persones." Testimoni del cavaller Franci d'Olms (CATEURA, Pau [1990]. "Una enquesta sobre la situació econòmica i demogràfica de Mallorca l'any 1440", *Fontes Rerum Balearium*, 1, p. 75).

7 L'impost del morabatí corresponent a 1444 registra un total de 6.878 morabatins (unitats familiars amb un patrimoni igual o superior a 10 lliures), Aplicant el coeficient 1=5 ens dona un poblament de 34.390 habitants. Dels esmentats morabatins, 4.823 corresponen a la Part Forana. D'acord amb l'esmentat coeficient, la població seria d'unes 24.115 ànimes. Per a Manacor, la xifra és de 355 morabatins, la qual pressuposa una població d'uns 1.775 habitants. Cal tenir en compte, però, els que no pagaven morabatí: els que tenien privilegi militar, els jornalers que no tenien llar pròpia, els menors de 14 anys orfes, els clergues i persones religioses, els sarraïns lliures, els esclaus, els que tenien un patrimoni inferior a 10 lliures. Hom ha calculat la suma d'aquests col·lectius en un 25 % de la població (SEVILLANO, Francisco [1974]. "La demografia de Mallorca a través del impuesto del morabatí: siglos XIV, XV y XVI", *BSAL XXXIV*, p. 252). Així, a l'hora d'efectuar còmputos de població a través d'aquest impost, hi hauríem de sumar un quart.

8 SEVILLANO, Francisco (1973): "Demografia y esclavos en Mallorca", *BSAL XXXIV*, p. 66.

9 En aquest supòsit aplicam els dos coeficients: 1=4,5 i 1=5, sumant-hi el 25 % que no tributava.

cal afegir-hi el dèficit cerealícola de l'any 1440. La Part Forana hagué d'importar 4.000 quarteres de blat.¹⁰

Entre els esmentats 14 consellers que havien d'assessorar el Sindicat, s'hi trobava Antoni Badia de Manacor.¹¹ Aquest personatge, que tengué un cert protagonisme en la revolta forana per la seva actitud contrària als revoltats, exercí diversos càrrecs públics durant les dècades centrals de la quinzena centúria. El 1440 formava part del Consell del Sindicat.¹² El 1452 exercia de mostassaf a Manacor¹³ i el 1459 regia com a batle.¹⁴ Antoni Badia pertanyia al grup dels anomenats, despectivament, "recatxats" (mot que segons els revoltats equivalia a "dues vegades traïdors", per als contrarevolucionaris era sinònim de fidelitat al governador i al rei). Aquest grup intervingué davant el rei per sol·licitar exempció de la part que els tocava de la multa de 150.000 lliures, tot al·legant la seva fidelitat al governador i la seva conducta contrària a la revolta.¹⁵

Un dels temes més conflictius que enfrontà el Sindicat de 1440 amb la Jura-ria fou la corrupció a l'Administració pública. L'exigència per part dels forans i menestrals, quasi sempre incompleta, demanant una auditoria dels comptes públics topava amb tota la trama d'influències properes a l'entorn del poder per tal d'esquivar aquesta lloable exigència. Els síndics de 1443 ho resumien així: "Si són deutors (els administradors) tenen aquesta astúcia que los oïdors de comptes sian elets a llur posta (control) per çò que los comptes passen en la manera que volen." I quan els delats de corrupció no podien controlar l'acció dels oïdors "usan e tenen aquesta art entre los altres, que empatxen (impedeixen) que los comptadors no puschan procehir en hoir los dits comptes, e si ells no.y basten per si, hi entreposen lurs amics e quant ells e sos amichs no.y basten, tenen manera de tractar que sots qualche color aparent, los comptadors sian anhibits que no puschan procehir en veura la veritat".¹⁶

La gravetat de la conjuntura que seguí a la pesta obligà el governador a abolir la subvenció, que era un tribut directe i anual d'unes 10.000 lliures, imposat per satisfer pensions censals, salaris i càrrecs ordinaris de l'Administració, front a la insuficiència -atès el volum de pensions que anualment s'havien de satisfer-

10 ARM, AH 4251, lligall B-4, s/f.

11 ARM, AH 4251, lligall B-4, s/f.

12 ARM, AH 4054, f. 1r; ARM, AH 4055, f. 15r.

13 ROSSELLÓ, Ramon (1972): "Batles i mostassafs de Manacor", separata de *Perlas y Cuevas*, núm. 273-274, s/p.

14 ROSSELLÓ, Ramon (1972). "Batles i mostassafs...", cit., s/p.

15 FUSTER, Gabriel (1966). *Historia de Manacor*, Palma: Imp. Fullana, p. 114.

16 ARM, AH 4252, lligall C.5, s/f.

dels tributs indirectes. El 29 de març de 1441 es publicava el ban “per relevar la subvenció o tall qui-s cullia en lo present Regne, atès que se’n seguien grans dans et inconvenients”.¹⁷ El nou regiment de concòrdia s’estrenà a la Part Forana el 13 de desembre de 1440, i pel que toca al nou Sindicat, un manacorí, Joan Peretó, en fou elegit síndic. Aquest fou el Sindicat que regí durant l’annualitat 13/12/1440-1441:¹⁸

Galceràn Malferit d’Inca	Clavari
Pere Mòger d’Artà	Clavari
Guillem Gual de Sineu	Síndic
Adorn Çacanal de Sòller	Síndic
Pere Font de Muro	Síndic
Joan Peretó de Manacor	Síndic
Guillem Amengual de Lluçmajor	Síndic
Simó Albert de Santanyí	Síndic
Jaume Morro de Selva	Síndic
Bartomeu Mayol de Sant Joan	Síndic

Joan Peretó, llinatge que dona nom a la gran alqueria de Manacor, Son Peretó, tengué una notable activitat a Manacor com a home públic. El 1443 regia com a batle de la vila.¹⁹ El 1445 era clavari del Sindicat de Franquesa.²⁰ L’any següent tornava a regir la batlia de Manacor.²¹ Batlia que el 1460 regentava de bell nou.²² El 1428 ja apareix com un dels posseïdors d’esclaus de la vila,²³ la qual cosa era símptoma manifest de posseir certa hisenda. El Consell de la Part Forana, ajustat a Sineu el gener de 1441, elegia Joan Peretó, juntament amb altres quatre prohoms, com a ambaixadors per anar a la reina a denunciar els greuges inferits a les viles.²⁴ Joan Peretó fou un dels “recatxats” notables, raó que explica

17 ARM, AH 424, f. 9r.

18 MORRO, Guillem (1997). *Mallorca a mitjan segle XV; el Sindicat i l'alçament forà*, Palma: Documenta Balear, p. 58, nota 60.

19 ROSSELLÓ, Ramon (1972). “Batles i mostassafs...”, cit., s/p.

20 MORRO, Guillem (1997). *Mallorca a mitjan segle XV...*, cit., p. 106.

21 ROSSELLÓ, Ramon (1972). “Batles i mostassafs...”, cit., s/p.

22 ROSSELLÓ, Ramon (1972). “Batles i mostassafs...”, cit., s/p.

23 El 8 de maig de 1428, el lloctinent del governador, Antoni de Galiana, es dirigia als batles de les viles intimant-los el pagament d’una talla que s’havia imposat per satisfer els danys i morts ocasionats per esclaus fugitius. Cada un dels posseïdors d’esclaus havia de pagar 12 sous per esclau. Joan Peretó en posseïa un (FUSTER, Gabriel (1966). *Historia de Manacor...*, cit., p. 97).

24 Els altres elegits eren: Guillem Palou de Bunyola, Miquel Mulet d’Algaida i Pere Font de Muro (ARM, AH 4251, lligall B-4, s/f).

que durant tot el temps de la revolta romangués refugiat dins la Ciutat. La seva hisenda esdevingué un objectiu preferent dels camperols alçats. El fet evidència que, dins el mateix col·lectiu forà, alguns poderosos, contraris als postulats de la revolta, pagaren car la seva actitud prociutadana. A Joan Peretó, a més de causar-li danys a la seva possessió de Manacor per valor superior a les 2.000 lliures, li mataren la muller.²⁵ El 13 de desembre de 1441, seguint els preceptes del regiment de concòrdia, fou renovat tot el Consell del Sindicat. En el nou Sindicat de 1442 consta un altre manacorí: Salvador Riera. Aquesta n’era la composició:

Antoni Huguet de Bunyola	Clavari
Salvador Riera de Manacor	Clavari
Guillem Guitard de Sineu	Síndic
Antoni Sans de Sòller	Síndic
Pere Monroig d’Inca	Síndic
Jaume Garau de Lluçmajor	Síndic
Aranu Mayol de Montuiri	Síndic
Pasqual Vicens de Porreres	Síndic
Llorenç Sala de Campos	Síndic
Jaume Mulet d’Algaida	Síndic

Salvador Riera, que ocupà la màxima magistratura del Sindicat, el 1454 exercia com a mostassaf de la vila²⁶ i el 1455 ja era membre del Consell del Sindicat.²⁷ Durant l’alçament el seu nom no apareix en els documents; així doncs, no es pot establir cap conjectura sobre la seva posició enfront les reivindicacions dels forans. Això no obstant, a Salvador Riera li correspongué la difícil i penosa missió de formar part de la comissió de 9 forans encarregada d’anar per les paròquies a vetlar perquè cada vila pagàs la taxació assignada arran de la multa de 150.000 lliures imposada pel rei a la Part Forana.²⁸ De l’anàlisi de la gestió d’aquest Sindicat es dedueix que aquest organisme anava mancat de numerari, raó per la qual havia d’encarregar censals, és a dir, posar a la venda deute públic amb la garantia dels seus béns -i per extensió de tota la Part Forana- per obtenir capital. L’esmentat any, el clavari Salvador Riera abonà pensions per import de 145 lliures i 17 sous.²⁹ Entre els censalistes del Sindicat, s’hi comptava el mateix

25 “...li són stats inferits diversos dapnatges e robatoris qui munten ultra dos milia lliures (...), ultra que inhumanament, sobre totes les altres <coses> per causa dels dits insultans <li han> morta sa muller e degollada ab gran trahició e malvestat” (ARM, AH 4800, expedient núm. 56, s/f).

26 ROSSELLÓ, Ramon (1972). “Batles i mostassafs...”, cit., s/p.

27 ARM, AH 3456, s/f.

28 ARM, AH 4078, document solt.

29 ARM, AH 4084, s/f.

lloctinent del governador Hug de Sant Joan. Els rics hisendats germans Jaume i Gregori Joan, personatges singularment odiats pels revoltats, també eren censalistes del Sindicat. Els seus béns patrimonials foren, repetidament, depredats per quadrilles de revoltosos. Destaquen les seves possessions a Banyalbufar, de Planícia i la Granja. De l'expedient indemnitzatori que presentaren el 1459, es veu que els esmentats germans posseïen 9 esclaus³⁰ que conraven les seves terres. Aquesta fou, precisament, una de les causes de l'alçament forà: la progressiva transferència del domini útil de la terra als seus senyors directes, fenomen que s'inicià a finals del segle XIV. Aquests titulars directes preferien conrear llurs possessions amb mà d'obra esclava, despullant, sota el pretext d'impagament dels censals, l'emfiteuta del domini útil de la terra i convertint-lo en simple jornalier. Així mateix, es veu que posseïen una indústria de teules a Banyalbufar anomenada La Teulera. Un dels denunciats per atacar els esmentats béns era Guillem de Vich, el qual el 1436 i el 1443 havia regit com a clavari del Sindicat, la qual cosa mostra el contrast d'actituds dels homes públics de la Part Forana vers el fenomen de l'alçament.³¹ Entre els béns, s'hi comptava una alqueria anomenada de Madò Oms a Banyalbufar, la qual fou afogada per una partida de revoltosos de Sineu.³² En suma, els danys quantificables denunciats pels esmentats germans, creditors del Sindicat, superaven les 3.700 lliures.³³

El 9 de gener de 1443 sortia elegit a Sineu el nou Sindicat, el qual era integrat pels membres següents:

Llorenç Ramis de Muro	Clavari
Guillem Picornell de Lluçmajor	Clavari
Ramon Terrassa de Robines	Síndic
Nicolau Serra de Campanet	Síndic
Pere Torner de Sineu	Síndic
Guillem Vich d'Esporles	Síndic
Pere Sureda d'Artà	Síndic
Joan Monjo de Santa Margalida	Síndic
Pere Canyelles de Santa Maria del Camí	Síndic
Guillem Sastre de Marratxí	Síndic

Durant aquest Sindicat s'accentuà l'enfrontament entre els síndics i els organismes governamentals de Ciutat: Governació i Juraria. Les causes principals foren:

30 ARM, AH 4800, expedient, núm. 52, s/f.

31 MORRO, Guillem (1998). "L'edat mitjana", *Banyalbufar i la seva història*, Palma: Ajuntament de Banyalbufar, p. 131.

32 ARM, AH 4800, expedient núm. 52, s/f.

33 ARM, 4800, expedient núm. 52, s/f.

- El greuge de la sal.
- Les extorsions del veguer de fora.
- Les exaccions dels comissaris i portadors de lletres.
- Els censos no portats.

La gabella de la sal s'havia imposat el 1425. Front a l'oposició de les classes estamentals altes d'acceptar la imposició d'una talla de 25.000 lliures (tribut directe) que les peremptòries necessitats del regne -entre elles la defensa- requerien,³⁴ s'optà per la imposició de la gabella per un període de 10 anys (clàusula que mai no s'acomplí). L'any 1442, el lloctinent del governador Llätzer de Lloscos, home singularment odiat pels forans per la seva conducta parcial contra els interessos de les viles, en un cop de força i prescindint de la legalitat -proposició, debat i consegüent votació en el si del Consell General-, determinà que la Part Forana havia de consumir, i per tant pagar, unes determinades quotes de sal al marge de les seves necessitats. Amb la garantia dels emoluments de la gabella s'emeteren nous censals que en la seva major part foren adquirits pels cacics de *banderia* i els seus acòlits. L'administració de la gabella aviat es convertí en una font de recursos ambicionada pels dirigents de la vida política i econòmica del regne. La major part d'ells estaven involucrats en les lluites dels bàndols dominants *Call* i *Almudaina* amb la finalitat de controlar el sistema electoral -regiment- i copar el sistema financer mitjançant la col·locació d'homes afins al seu partit a la clavaria de la Consignació, mena de banc on es canalitzava el producte de les imposicions. La gabella de la sal fou un litigi enverinat per als forans ja que desvirtuava, completament, la legalitat establerta en matèria contributiva a les necessitats comunes del regne. El rei Sanç, el 1315, havia estatutit en 2/3 l'aportació comunitària de la Ciutat i en 1/3 la de la Part Forana. Però la gabella subvertia aquests coeficients del moment en què, numèricament, els forans eren més i, per tant, el total recaptat mitjançant dita gabella superava amb escreix el terç estatutit.

Un altre greuge reiteradament denunciat es referia a les extorsions del veguer de fora, una mena de policia rural creada per Jaume II de Mallorca el 1299.³⁵ Teòricament, la seva missió era vetlar per la correcta administració de justícia del batles; però, de fet, es produïen conflictes de competències amb aquests batles. Altrament, el veguer de fora, malgrat que no estava autoritzat a compondre els delats, sovint infligia la normativa portant els acusats a Ciutat i alliberant-los a canvi de grans sumes. Un altre aspecte crític en el comportament del veguer, denunciat pels síndics, era el paper que jugava com a transmissor a la Part Forana de les dissi-

34 MORRO, Guillem (1997). *Mallorca a mitjan segle XV...*, cit., p. 189.

35 CATEURA, Pau (1982). "Política i finanzas bajo Pedro IV de Aragón", *Estudios Baleàrics*, Palma, p. 92.

dències i pugnes dels bàndols dominants. L'evidència que aquest greuge no fou reparat és el memorial que en una fase tardana presentà cada vila al comissionat reial mestre Guerau Ferrer el 1452, relatiu a les extorsions del veguer, del qual encara es conserva el referent a Felanitx.³⁶

Un altre greuge denunciat per l'esmentat Sindicat es refereix als portadors de lletres. En síntesi, denunciaven "els grans e immoderats salaris -dietes- que cobraven per les cartes que portaven a les viles".³⁷ La qüestió dels censos no portats era un altre greuge que malgrat les reiterades queixes tampoc no trobà solució, almenys satisfactòria per als forans. Els censos portats eren aquells que el pagès feia efectius dins la casa o domicili del censalista. Els censos no portats es formalitzaven a la mateixa finca del censatari, és a dir, del pagès que havia contret l'obligació de satisfer el censal. Aquesta diferència comportava diverses jurisdiccions. Els litigis produïts arran dels censos no portats eren dirimits pel batle de la vila on residia el pagès censatari. En les causes generades arran dels censos portats, eren el batle i veguer de la Ciutat els que havien de judicar i resoldre; per tant, en aquest cas, el procés se substanciava a Ciutat. Sovint la lectura parcial i interessada dels contractes entre censalista i censatari produïa conflictes que incrementaven el malestar dels forans per mor de les execucions i els salaris del portadors de lletres i comissaris tramesos a les viles per procedir al cobrament dels esmentats censos, tot i que per tractar-se de censos no portats tals execucions eren improcedents.

A la Conselleria forana de 1443 destaquen dos manacorins: Martí Truyol i el notari Francesc Sabet. Ambdós tengueren una notable activitat pública a Manacor. Martí Truyol el 1453 era batle de la vila,³⁸ és a dir, l'any següent a l'esfondrament de l'exèrcit camperol a mans de les tropes mercenàries trameses pel rei. Truyol, durant l'alçament, s'havia hagut de refugiar dins Ciutat per la seva conducta prociudadana. Martí Truyol posseïa una notable hisenda a Manacor; així es desprèn de l'expedient d'indemnització que va presentar el 1459, ja que els seus béns foren objecte de la iracúndia dels revoltats. En aquest expedient, Truyol denuncia el líder de la revolta: "sò qui és pitjor és, en Simó Tort Ballester ha preses les claus del alberch del dit Truyol, de poder de una dona qui aquelles tenia, e aquelles se detè, entrant e exint en lo dit alberch tota hora que li plau".³⁹ De la quantitat de béns indemnitzables es dedueix que Martí Truyol era un ric potentat.

36 ARM, AH 4256, lligall N-2.

37 MORRO, Guillem (1995). "Marratxí a mitjan segle XV", *I Jornades d'Estudis Locals*, Marratxí: Ajuntament de Marratxí, p. 25.

38 ROSSELLÓ, Ramon (1972). "Batles i mostassafs...", cit., s/p.

39 ARM, AH 478, expedients núm. 42 i 92.

Una de les dues clavaries del Sindicat de 1444 seria regida pel manacorí Pere Andreu. Aquesta és la relació completa del Sindicat (gener-juny de 1444):⁴⁰

Pere Coll de Santa Maria del Camí	Clavari
Pere Andreu de Manacor	Clavari
Pere Balaguer de Sineu	Síndic
Bartomeu Bissanya de Pollença	Síndic
Salvador Valls de Campos	Síndic
Bernat Fàbregues d'Inca	Síndic
Bernat Armengol de Sencelles	Síndic
Bartomeu Claret de Valldemossa	Síndic
Jaume Danús de Santanyí	Síndic
Bartomeu Tomàs de Lluçmajor	Síndic

Pere Andreu era un dels més rics, potser el que més de Manacor, ja que apareix com a posseïdor de 6 esclaus d'un total de 52 existents en el municipi de Manacor el 1428.⁴¹ El pare de Simó Ballester treballava com a majoral a l'alqueria de Pere Andreu. Aquest ric hisendat no dubtà a refugiar-se a Ciutat quan esclatà la revolta. Malgrat el poder i riquesa d'Andreu, Simó Ballester no vacil·là a endur-se'n els seus treballadors perquè segassin el seu blat, i encara per a més inri féu pagar a la muller d'Andreu els jornals despesos per dits segadors en el camp de Ballester, fet que ocasionà un breu però interessant diàleg entre pare i fill, diàleg que mostra el contrast de personalitats malgrat l'estret vincle de parentesc.⁴² Pere Andreu desenvolupà diversos càrrecs a l'Administració pública de Manacor i dins el Sindicat. El 1437 formava part del Consell del Sindicat.⁴³ El 1445 tornava a regir com a clavari del Sindicat.⁴⁴ El 1447 integrava la Conselleria forana sorgida amb el nou regiment de sac i sort.⁴⁵ El 1450 formava part del Sindicat.⁴⁶ El

40 Font: ARM, AH 4079; ARM AH 4327.

41 FUSTER, Gabriel (1966). *Historia de Manacor...*, cit., p. 97.

42 El pare de Simó intentà amonestar el seu fill dient-li que, atès que ell era majoral de Pere Andreu, s'ho repensàs abans de dur endavant tal acció. Però Ballester li va respondre "que so llevàs de l'enteniment, car axí s'havia a fer, car si ell qui era son pare feya les coses que lo dit Pere Andreu e altres fan envers ell -Simó- qui.l volien destrohir". Reprenia, doncs, son pare per treballar amb aquells que volien exterminar el seu fill i alhora esfondrar les reivindicacions que impel·lien la revolta (ARM, AH 4468, f. 381v; MORRO, Guillem [1997]. *Mallorca a mitjan segle XV...*, cit., p. 512).

43 ARM, AH 4055, f. 46r.

44 ARM, AH 4252; ARM, AH 4076.

45 ACA, reg. 2729, f. 19r.

46 ARM, AH 5936.

1454 regia la batlia de Manacor.⁴⁷ Pere Andreu fou un dels principals “recatxats” i acabà fent-se ciutadà.⁴⁸

Pere Descatlar, capitost de la poderosa parcialitat *Call*, durant el anys 1436-1439 provocà una gran inestabilitat política i social per obtenir del rei Alfons, en feu, les rendes i la jurisdicció civil de la vila de Lluçmajor, com a contraprestació a un donatiu de 7.500 florins. El fet no tenia precedents i vulnerava frontalment les franqueses i privilegis del regne. La prolongada i tenaç oposició dels llucmajorers, en certs moments armada, ajudats per forans d'altres viles, obligà el rei a revocar la concessió feta a Descatlar. Això no obstant, Descatlar no deixà d'intrigar devers la cort de Nàpols i el 1444 presentava davant el Consell General una provisió reial per la qual se li concedia la reimplantació del regiment de franquesa, mercè a un donatiu al rei de 2.000 ducats.⁴⁹ El canvi de regiment significava un canvi dels jurats, consellers i altres càrrecs de l'Administració, que serien ocupats pels adherents a dita parcialitat. Així, el juny d'aquest any, la Juraria, Conselleria i Sindicat de concòrdia era substituïda per la nova de franquesa. A la Conselleria de la Part Forana, que sorgí de la reimplantació de la franquesa, hi pertanyien els manacorins Joan Peretó i Joan Ballester;⁵⁰ ben previsiblement aquests serien afectes a Descatlar. El nou Sindicat estava constituït pels prohoms següents:⁵¹

Guillem Palou de Bunyola	Clavari
Pere Monroig d'Inca	Clavari
Guillem Gual de Sineu	Síndic
Francesc Melià de Pollença	Síndic
Jaume Colom de Sóller	Síndic
Antoni Pelegrí de Lluçmajor	Síndic
Mateu Vives d'Artà	Síndic
Antoni Mora de Porreres	Síndic
Antoni Ferragut de Sencelles	Síndic
Jaume Galta de Binissalem	Síndic

L'ambició de Descatlar generà una dinàmica d'inestabilitat política i institucional que fou seguida de tres canvis de regiment en el curt termini de tres anys. En efecte, els jurats i consellers defenestrats de concòrdia trameteren ambaixadors al rei perquè els permetés la restitució temporal de la Juraria i Conselleria, i

això per tal de no veure's en la vergonya de trobar-se despulats de les gramalles⁵² abans d'haver finalitzat llur exercici. La conseqüència d'aquesta política reial de *vendre* el regiment de govern eren nefastes per a la governació i per a l'economia pública, ja que l'antagonisme dels dos bàndols sovint feia que els projectes aprovats per uns fossin suspesos pels altres.

El juny de 1445, tal com preveïen les disposicions reials, es renovaven, de bell nou, a favor de Descatlar, els càrrecs governamentals i administratius, i, consegüentment, el Sindicat. La seva nova composició era la següent:⁵³

Francesc Albertí de Santa Margalida	Clavari
Joan Peretó de Manacor	Clavari
Antoni Dalmau de Pollença	Síndic
Ramon Arbona de Sóller	Síndic
Joan Tey de Sineu	Síndic
Pere Font de Muro	Síndic
Bartomeu Maiol de Sant Joan	Síndic
Jaume Morro de Selva	Síndic
Gabriel Vich d'Esporles	Síndic
Pere Salçet d'Inca	Síndic

A més dels inconvenients per a l'economia i per a la pau social que aquests canvis reportaven, la Part Forana era compel·lida a sufragar els costos produïts durant tot el procés de canvi. A l'estiu de 1445, els síndics denunciaven que les viles havien sostingut “molt dan e han haüt a pagar dins un any per tres voltes”.⁵⁴ Pel que fa a Manacor, observam que tots els càrrecs, tant els de l'Administració autònoma (Sindicat, Conselleria, jurats, oïdors de comptes) com els de designació reial (batles i mostassafs), solen recaure en uns mateixos cognoms. Així, el 1444 el Consell dels quatre jurats de Manacor estava constituït per Joan Ballester, Pere Morey, Antoni Sans i Antoni Joan.⁵⁵ Els dos primers ens són coneguts. Joan Ballester el 1457 regia la batlia de Manacor.⁵⁶ Pere Morey, el 1452, actuà com a ambaixador de la Part Forana a la cort reial de Nàpols. El Consell de Manacor, com hem vist, estava integrat per quatre jurats que es classificaven per *mans* (com hem vist, estatus social). Dos eren de la *mà major* (en el cas exposat, Joan

47 ROSSELLÓ, Ramon (1972). “Batlies i mostafassaries..”, cit., s/p.

48 ARM, LC 157, f. 164r.

49 MORRO, Guillem (1997). *Mallorca a mitjan segle XV...*, cit., p. 96.

50 ARM, AH 4327.

51 Font: ARM, AH 4327, f. 33v.

52 Túnica llarga fins als peus que portaven els principals càrrecs de l'Administració pública com a distintiu del seu rang.

53 Font: ARM AH 4327, f. 70v.

54 ARM, AH 4327, f. 72r.

55 FUSTER, Gabriel (1966). *Historia de Manacor...*, cit., p. 90.

56 ROSSELLÓ, Ramon (1979). *Història de Manacor. Segle XV*, Palma: Gràfiques Miramar, p. 46.

Ballester i Pere Morey), un de la *mà mitjana* (Antoni Sans) i un de la *mà menor* (Antoni Joan). A més dels jurats, dels consellers i dels prohoms, formaven part del dit Consell un clavari (administrador dels diners públics de la vila), tres taxadors (encarregats de taxar els béns patrimonials dels veïns per a quan es derramava una talla) i tres oïdors de comptes la missió dels quals era auditar els comptes del clavari.

D'acord amb les previsions del regiment de franquesa el 28 de maig de 1446, es procedia a la renovació del Consell de la Part Forana i del Sindicat. El nou Sindicat que havia de regir durant l'annualitat 1446-1447 estava format per:⁵⁷

Guillem Palou de Bunyola	Clavari
Francesc Melià de Pollença	Clavari
Andreu Bisquerra de Campanet	Síndic
Jaume Gual d'Inca	Síndic
Bernat Gilet d'Alcúdia	Síndic
Miquel Poquet de La Pobla	Síndic
Guillem Gual de Sineu	Síndic
Bartomeu Lladó de Campos	Síndic
Joan Bordoy de Felanitx	Síndic
Simó Albert de Santanyí	Síndic

Aquests anys la conflictivitat dins la societat mallorquina havia assolit extrems alarmants fins al punt que les pròpies Corts Catalanes, el març de 1447, ho exposaven a la reina amb aquestes paraules: “A vostra gran excel·lència descriure no poriem quant e quan gran és la disciplina que aquest vostre Principat ha de la divisió la qual és entre los habitants e domiciliats en lo vostre Regne de Mallorca, com ubertament veyam, per aquella divisió, la qual ha ya gran discurs de temps dura, lo dit Regne depauperar e del tot destruir.”⁵⁸ El rerefons de les dissensions polítiques i dels enfrontaments institucionals i socials es trobava en la pugna pel regiment i en les conseqüències del desmesurat deute públic, sobre la gestió del qual existien amb fonament sospites d'una gran corrupció. Així ho descrivia l'advocat del Sindicat en adreçar-se al governador: “sots fites e imaginaries necessitats, han dada manera e donen de encarregar -censals- e han axí

57 Pere Morey el 1452 fou tramès a Nàpols com a ambaixador de la Part Forana (ARM, AH 4048, f. 28v; ARM, AH 4047, f. 38r.

58 *Cortes de los antiguos reinos de Aragón, Valencia, Mallorca y Principado de Cataluña*, Madrid, 1896-1922, vol. XXV, p. 443.

encarregada la present Universitat de tals e immoderats càrrechs, que envides los singulars del present Regne los poden suportar”.⁵⁹

En el Consell del Sindicat celebrat el 16 de març de 1447 a Inca, l'ambaixador Joan Martí presentava una lletra de la reina Maria a través de la qual exhortava els forans a allunyar-se de la política dels bàndols dominants: “fonch molt amplement e largua, explicat la intenció e voluntat sancta de la dita senyora reyna, volent e preguant e manant que d'equí avant en lo present Regne no.s tinguen parcialitats ni voluntats extraordinàries de regiments ni bandositats que a present hic són, ans totalment les dites parcialitats d'equí avant cessen unint-se tots com a frares en unitat e benevolença fraternal de cors e ànima, assí que d'equí avant cessant totes rancors e ambicions de regiments, la cosa pública sia millor regida”.⁶⁰

Però aquest lloable propòsit no podia restar més que en belles paraules, car en el mateix esmentat Consell és palesa l'enorme tensió entre el Sindicat i els jurats de la Ciutat i Regne. Aquests, en un cop de força orientat a un major control de les gestió dels síndics, tractaven d'arrabassar-los la quota de sobirania administrativa i la consegüent utilització dels diners públics de la Part Forana: “los honorables jurats, volen administrar, totalment, la terça part de les dites ajudes -imposicions- a la dita Part Forana pertanyent a pagar, e no volen ne permeten que los clavaris de la dita part Forana administren la llur terça part, contra dret e justícia...”, denunciava el clavari Guillem Palou en el referit Consell.⁶¹

L'agost de 1447 el rei atorgava la pragmàtica de sac i sort -un perfeccionament del sistema de concòrdia- que regiria fins al Decret de Nova Planta el 1715. En el preàmbul de dita pragmàtica s'al·ludeix a les anteriors experiències de govern, les quals havien possibilitat que sota els regiments de franquesa, pragmàtica i concòrdia, una facció posàs el govern de l'illa sota el seu control i l'exercís: “sots cuberta paciò o parcialitat, en gran detriment de la cosa pública del dit Regne”. Pràctica que havia comportat “moltes sedicions e discòrdies, per les quals se són seguits grans e irreparables scàndols en la cosa pública...”.

La insaculació de 1447 (pragmàtica de sac i sort) va admetre 569 homes qualificats com a idonis per ésser insaculats (75 cavallers, 156 ciutadans, 145 mercaders i 193 menestrals) amb una composició en el Gran i General Consell integrada per 8 cavallers, 16 ciutadans, 16 mercaders, 16 menestrals i 28 forans.⁶²

59 ARM, AH 103, f. 11r.

60 ARM, AH 4327, f. 89r.

61 ARM, AH 4327, f. 89r.

62 MORRO, Guillem (1997). *Mallorca a mitjan segle XV...*, cit., p. 128.

En la Conselleria forana del nou regiment apareix per Manacor Pere Andreu.⁶³ En la nova executiva del Sindicat que va vigir des de l'octubre de 1447 fins al gener de 1449 no apareix cap manacorí. Aquí la seva composició:⁶⁴

Antoni Puigròs de Sineu	Clavari
Pere Fàbregues de Petra	Clavari
Joan Català de Selva	Síndic
Jaume Colom de Sóller	Síndic
Francesc Melià de Pollença	Síndic
Gabriel Pou d'Alcúdia	Síndic
Joan des Colomers d'Artà	Síndic
Pere Monroig d'Inca	Síndic
Bernat Armengol de Sencelles	Síndic
Guillem Palou de Bunyola	Síndic

L'any 1448 era batle de Manacor el notari Francesc Sabet,⁶⁵ el qual l'any 1442 havia exercit com a oïdor de comptes de la Part Forana.⁶⁶ L'any 1449 era membre del Consell de jurats de la vila juntament amb Joan Peretó, Feliu Ballester i Joan de Lluna.⁶⁷ Feliu Ballester fou un manacorí que desenvolupà una notable activitat pública. L'any 1443 era clavari de la vila⁶⁸ i el 1449 n'era jurat.⁶⁹ El 1450, tot just abandonat el primer setge contra la Ciutat, Feliu Ballester formà part, juntament amb altres 13 membres, de la Comissió d'Instigadors (examinadors) dels comptes públics, tasca que no s'arribà a complir per tal com, malgrat ésser un dels punts reivindicats que inicialment fou acceptat pel governador, aquest i el seu entorn ho acceptaren per guanyar temps a l'espera de les provisions que els seus ambaixadors instarien del rei. El fet que Feliu Ballester fos designat un dels instigadors avala la hipòtesi que es tractava d'un home proper als postulats de la revolta. El 1451 exercia com a oïdor de comptes del Sindicat.⁷⁰ El 1461 era clavari de l'esmentada institució.⁷¹ Gràcies al seu registre de clavaria, sabem que Manacor hagué de pagar 12.000 lliures de la multa de 150.000 imposada pel rei a tota la

Part Forana pels fets de la revolta. A Manacor n'hi corresponien 10.000, però fou penalitzada amb 2.000 lliures més per considerar-la "la vila pus culpable".⁷² Joan de Lluna, un altre dels jurats de la vila el 1449, el 1452 regia com a batle⁷³ i el 1458 era el mostassaf de la vila.⁷⁴ Sobre aquest manacorí no en tenim més notícies per poder valorar la seva posició enfront l'alçament.

L'any 1449 la gestió del governador Berenguer d'Olms era fortament criticada, raó per la qual el rei va trametre un plenipotenciari, Roderic Falcó, en qualitat de virrei, el qual, a més de regir la governació, havia d'elaborar una enquesta amb la finalitat de conèixer l'opinió pública respecte a la gestió d'Olms.⁷⁵ Però Falcó sols estigué 300 dies a Mallorca ja que, finalment, el rei decidí absoldre Berenguer d'Olms.⁷⁶ Fou, precisament, el salari pagador a l'esmentat virrei una de les qüestions que més enverinaren les relacions entre Sindicat i Juraria la primavera de 1450. El 6 de gener de 1449 es procedí a la renovació anual del Consell del Sindicat. La nova executiva estava constituïda per:⁷⁷

Arnau Terrassa d'Inca	Clavari
Antoni Dalmau de Pollença	Clavari
Pere Genovard de Muro	Síndic
Jaume Bonafé d'Artà	Síndic
Llorenç Fuxà de Sineu	Síndic
Llorenç Mayol de Montuïri	Síndic
Bernat Palou de Bunyola	Síndic
Andreu Camos de Sóller	Síndic
Mateu Albert de Selva	Síndic
Mateu Canyelles de Santa Maria del Camí	Síndic

Aquest any, Martí Truyol de Manacor era membre del Consell del Sindicat de la Part Forana.⁷⁸ Alguns aspectes de la conjuntura agreujaren les ja deficitàries finances del Sindicat. D'una banda, la mala collita cerealícola que obligà l'esmentat organisme a imposar una talla per pagar el blat adquirit. Manacor hi

63 ACA, reg. 2729, f. 19r.

64 Font: ARM, AH 4043; ARM, AH 4044.

65 ROSSELLÓ, Ramon (1972). "Batles i mostassafs...", cit., s/p.

66 ARM, 4084, f. 38v.

67 ROSSELLÓ, Ramon (1978). *Història de Manacor...*, cit., p. 42.

68 ARM, AH 4083, f. 6v.

69 ROSSELLÓ, Ramon (1972). "Batles i mostassafs...", cit., s/p.

70 ARM, AH 4038, f. 28v.

71 ARM, AH 4124.

72 ARM, AH 4124, f. 34v-35r; MORRO, Guillem (2001). "El context ideològic de la revolta (1450-53), poder i repressió. Les conseqüències a Manacor" *Manacor. Cultura i Territori*, I Jornades d'Estudis Locals de Manacor, Manacor: Ajuntament de Manacor, p. 177.

73 ROSSELLÓ, Ramon (1972). "Batles i mostassafs...", cit., s/p.

74 ROSSELLÓ, Ramon (1972). "Batles i mostassafs...", cit., s/p.

75 ACA, reg. 2729, f. 92r.

76 MORRO, Guillem (1997). *Mallorca a mitjan segle XV...*, cit., p. 141.

77 Font: ARM, AH 4041; ARM, AH 4042.

78 ARM, AH 4041, f. 18r.

contribuí amb 134 lliures.⁷⁹ El Sindicat s'hagué d'endeutar per pagar 300 lliures a compte dels 1.000 florins d'or promesos pel Consell General a Roderic Falcó.⁸⁰

A l'esmentat Sindicat destaquen dos noms per la seva vinculació documentada amb els fets de la revolta. El clavari Antoni Dalmau, ferrer pollencí a qui, a partir de l'estiu de 1451 fins al juliol de l'any següent, no cessaren de visitar, entre d'altres, els principals caporals de la revolta, ja que Dalmau hagué d'obrar la ferramenta de la galera dels pagesos amb la qual s'embarcaren cap a Nàpols l'1 d'agost de 1452, amb el propi Simó Ballester com a capità i Jaume Nicolau d'Inca (a) *Rei* com a sostpatró.⁸¹ L'esmentada galera era considerada, pel seu volum, *bastarda* (mitjancera), ja que el món català de la baixa edat mitjana distingia entre galeres *grosses*, *bastardes* i *sòtils* (aquestes últimes les més petites). Per construir dita galera s'empraren 35 quintars de ferro; 25 foren importats de Barcelona i la resta de les eines de ferro requisades a les finques i possessions depredades pels revoltats.⁸²

L'altre nom a destacar és el de Jaume Bonafé d'Artà, el qual, als pocs dies de derrotat l'exèrcit camperol per les tropes mercenàries i ciutadanes comandades per Francesc d'Erill el 31 d'agost de 1452, començà a regir com a clavari del Sindicat, juntament amb el binissalemer Pere Bover, en una conjuntura atípica, atès que ho feren per manament del capità general i virrei, Francesc d'Erill, i no pel sistema electoral habitual. Aquesta clavaria també tengué una duració atípica, 18 mesos. Així mateix, la gestió dels assumptes comunitaris de les viles no anà a càrrec del Sindicat, sinó de 12 forans elegits per Erill, intitulats “defenedors de la Part Forana”. Entre aquests no hi ha cap manacorí, la qual cosa no pot estranyar gaire ja que dita vila esdevingué un dels llocs on més incidència tengué la revolta i on els enfrontaments foren més exacerbats. A més, els més destacats “recatxats” manacorins romangueren refugiats a Ciutat. El clavari (1452/1454) Jaume Bonafé fou empresonat almenys 10 vegades per no atendre amb la puntualitat exigida (securament per manca de recursos) el pagament dels canvis presos pels missatgers forans.⁸³ Aquest tractament a l'home públic forà (desconegut els anys anteriors a la revolta) és simptomàtic de la nova situació esdevinguda arran de la derrota dels pagesos. Jaume Bonafé, durant la seva clavaria, va restituir al governador Arnau de Vilademany (que compartia la governació amb Francesc d'Erill) els 50 florins d'or que aquest donà a Simó Ballester.⁸⁴

No sabem per què el governador donà 50 florins a aquell que segons els jurats era “cap e principi dels insults”. És possible que intentàs comprar la seva voluntat perquè abandonàs el lideratge de la insurrecció i marxàs de l'illa.

Un any i mig després d'haver estat liquidat l'alçament, Jaume Bonafé i Pere Bover eren acusats d'haver mantingut una conducta, plenament, solidària amb la revolta, participant activament en les anades a la Real i en les decisions del Consell que determinà la construcció de la galera i la nominació de Simó Ballester com a capità.⁸⁵ El 7 de gener de 1450, d'acord amb l'establert en el regiment de sac i sort, es procedí a la renovació del Consell i del Sindicat. L'executiva que sortí d'aquelles eleccions estava formada pels membres següents:⁸⁶

Gabriel Garriga de Binissalem	Clavari
Guillem Pastor de Sineu	Clavari
Galceran Malferit d'Inca	Síndic
Llorenç Perpinyà de Pollença	Síndic
Cristòfol Alcover de Sóller	Síndic
Pere Albertí de Santa Margalida	Síndic
Pere Sanxo d'Artà	Síndic
Guillem Albertí de Selva	Síndic
Arnau Albertí d'Alaró	Síndic
Pere Andreu de Manacor	Síndic

El Sindicat continuava mancat de liquiditat, per això va haver de vendre censals amb la garantia dels seus béns pel considerable import de 800 lliures.⁸⁷ Aquests diners eren part del que la Part Forana havia d'aportar al dret de maridatge, és a dir, al casament de les filles naturals del rei Alfons: Maria, marquesa de Ferrara, i Elionor, princesa de Rosano.⁸⁸ El juliol esclatava l'alçament forà. El motiu puntual, que no conjuntural, fou el capbreu ordenat pel rei: les expedites maneres dels comissaris capbrevadors exaltaren el coratge dels forans. Un interessantíssim memoràndum, avui desaparegut, elaborat pels síndics per explicar les causes de la revolta, ho descriu així: “Item, posen que excutant lo dit capbreu foren en la parròquia de Sóller en la qual stiguieren alguns dies assignant als pagesos que mostrassen lurs títols e si no mostraven aquells, decontinent, no sperant altres solemnitats, confiscaven aquells dits béns e corporaven-los al patrimoni del senyor rey”. A Manacor els capbrevadors foren rebuts a pedrades: “stant en certa

79 ARM, AH 4041, f. 3v.

80 ARM, AH 4042, f. 13v i 33r.

81 ARM, AH 4257, *El procés de la galera*, lligall solt, *s/f*.

82 ARM, AH 4257, *El procés de la galera*, lligall solt, *s/f*.

83 MORRO, Guillem (1997). *Mallorca a mitjan segle XV...*, cit., p. 396.

84 ARM, AH 3456, f. 14r.

85 ARM, AH 4257, lligall L-5, f. 10v.

86 Font: ARM, AH 5936; ARM, AH 4039.

87 ARM, AH 4039, f. 2r.

88 ARM, LR 63, f. 52r.

casa, vengueren molts mals hòmens del dit loch, e ab pedres investiren aquells en tal manera que ls covench tancar-se dins la dita casa, e tantes foren les pedrades que romperen lo sostre de la dita casa, perquè els convench exir-se amagadament de dit loch, sinó que ls hagueren mort”.⁸⁹

Arran dels capítols atorgats pel governador després del primer setge contra la Ciutat, el 20 d'agost el Consell del Sindicat s'ajustà a Inca per designar un auditor, 14 instigadors, la missió dels quals seria la revisió dels comptes públics. Entre els 14 instigadors figura el manacorí Feliu Ballester. Respecte del síndic, també manacorí, Pere Andreu, el seu nom desapareix dels documents. Això s'explica perquè aquest ric prohòm havia de tenir molts enemics a la seva pròpia vila. De fet, com hem escrit, romangué dins els murs de Ciutat durant els dos anys llargs de l'alçament, deixant la seva muller i família a la seva alqueria de Manacor.

Conclusions

La dècada dels anys 1440-1450 s'inicià sota el signe de la lluita partidista per controlar el regiment de govern i copar el sistema financer. La incapacitat dels dos bàndols dominants *Call* i *Almudaina* per consensuar una règim de govern alternatiu determinà que el rei Alfons el Magnànim ordenàs al governador Berenguer d'Olms l'elaboració d'un nou regiment que, significativament, s'anomenà de concòrdia i que a la Part Forana es començà a aplicar el desembre de 1440. Amb tot, s'endevena la tendència de les institucions de govern de l'illa (Juraria i Consell General) de disminuir la quota de sobirania administrativa que la Part Forana venia ocupant d'ençà el 1315. La fórmula emprada és l'elecció, per part del Consell General (i no pel de la Part Forana), dels 21 consellers que representen la Part Forana en el si de dit Consell i la incorporació de 14 consellers forans més, també elegits pel Consell, com a assessors dels 21. En definitiva, es tracta d'exercir un major control sobre les institucions administratives de la Part Forana mitjançant l'elecció d'aquells que hom creu més dòcils als dictats de la política ciutadana.

La composició estamental del Consell General és un reflex de la societat baixa medieval mallorquina. Els ciutadans, els mercaders i els menestrals disposen de 12 consellers que els representen en el si de dita assemblea. Els cavallers en tenen 6 i la Part Forana 21, o sigui, un 33,3 %. Aquesta quota és conforme a la riquesa comunitària de les viles que el 1315 -any de la creació del Sindicat- s'havia estimat en un terç. El Consell municipal de la vila està integrat per quatre jurats: dos de la *mà major*, un de la *mà mitjana* i un de la *mà menor* (les *mans* equivalen a l'estatus socioeconòmic); un nombre de consellers entorn a la dotzena, també

distribuïts per *mans*; un grup indefinit de prohòms en funció assessora; el clavari i l'escrivà o notari. Aquesta és, doncs, la representació del poder autònom de la vila. La reial ve representada pel batle i altres càrrecs de designació reial com el mostassaf.

Els homes que destaquen a Manacor, al llarg de l'esmentada dècada, per la seva trajectòria pública i la seva posició enfront a tot el que de reivindicatiu representà l'alçament forà de 1450, els podem classificar en tres grups. Ens referim, exclusivament, a aquells elegits com a representants públics d'acord amb la legalitat vigent. En un primer grup es troben prohòms l'estatus dels quals es pot definir de benestant a ric, com per exemple Pere Andreu, Joan Peretó, Martí Truyol, Joan Ballester i Antoni Badia. Tots ells ocuparen diversos càrrecs de l'Administració, com el de batle, mostassaf, conseller, síndic i clavari del Sindicat. Tots ells prengueren una posició contrària a la revolta i molts d'ells acabaren fent-se ciutadans. Un altre grup la classificació del qual és més compromesa a causa de la manca de documentació que ens orienti envers la seva actitud front l'alçament, l'integraria Salvador Riera, Joan de Lluna o el notari Francesc Sabet. Finalment, un tercer grup proper als postulats de la revolta vendria definit per homes com Feliu Ballester o Pere Morey; ambdós mantingueren una posició compromesa i tots efectuaren una ingent tasca en la reconstrucció de la Part Forana. En qualsevol cas, és palès el contrast de posicions dels homes públics de Manacor durant el fenomen de l'alçament. En el cas de Manacor és explicable, perquè fou un dels llocs on es donaren les posicions més extremes: d'una banda, fou la vila d'on eixiren més “recatxats” (fidels al governador i conformes amb l'ordre politico-social establert) i, de l'altra, fou la vila on el ferment de la revolta més s'acusà, tal com ho prova el fet que fos l'única que va sofrir una penalització extra de 2.000 lliures pel sol fet d'esser considerada “la pus culpable”.

RELACIÓ DE SIGLES

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
AH	Arxiu Històric
ARM	Arxiu del Regne de Mallorca
BSAL	Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana
CHCA	Congrés d'Història de la Corona d'Aragó
EB	Estudis Balearics
LC	Lletres Comunes
LR	Lletres Reials
s/f	Sense foliar
s/p	Sense paginar

⁸⁹ ROSSELLÓ, Ramon (1978). *Història de Manacor...*, cit., p. 190.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

- CATEURA, P.: *Política y finanzas del reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*. Institut d'Estudis Balearics, Palma de Mallorca, 1982.
- FOURKIN, G.: *Los movimientos populares en la Edad Media*. EDAF, Madrid, 1976, p. 120-280.
- FUSTER, G.: *Historia de Manacor*. Imp. Fullana, Palma de Mallorca, 1966.
- HEERS, J.: *Occidente durante los siglos XIV y XV. Aspectos económicos y sociales*. Ed. Labor, Barcelona, 1968, p. 354-368.
- HILTON, R.: *Conflicto de clases y crisis del feudalismo*. Ed. Crítica, Barcelona, 1988.
- MORRO, G.: *Mallorca a mitjan segle XV; el Sindicat i l'alçament forà*. Ed. Documenta Balear, Palma, 1997.
- : "El context ideològic de la revolta (1450-53), poder i repressió. Les conseqüències a Manacor." A *Manacor. Cultura i Territori*. I Jornades d'Estudis Locals de Manacor. Ajuntament de Manacor, 2001, p. 161-180.
- PLANAS, A.: *El Sindicat de Fora. Corporación representativa de las villas de Mallorca (1315-1834)*. Miquel Font, editor, Palma de Mallorca, 1995.
- QUADRADO, J. M.: *Forenses y ciudadanos. Historia de las disensiones civiles de Mallorca en el siglo XV*. Imp. d'Esteva Tries, Palma, 1847. Noves edicions el 1895, 1939 i 1986.
- ROSSELLÓ, R.: "Batles i mostassafs a Manacor (s. XIV-XV)". Separata de *Perlas y Cuevas*, Felanitx-Manacor, núm. 273-274.
- : *Història de Manacor. Segle XV*. Gràfiques Miramar, Mallorca, 1979.
- RYDER, A.: *Alfonso el Magnánimo rey de Aragón, Nápoles y Sicilia, 1396-1458*. Ed. Alfons el Magnànim, Generalitat Valenciana, València 1982.
- SALVÀ, J.: "Instituciones políticas y sociales otorgadas por Jaime I a los pobladores de Mallorca", a *Historia de Mallorca*, coordinada per Josep Mascaró Passarius, vol. III, Palma de Mallorca, 1970, p. 361-473.
- SANTAMARIA, A.: *El reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV*, a IV CHCA, Palma de Mallorca, 1955.
- : "El levantamiento foráneo" a *Historia de Mallorca* coordinada per Josep Mascaró Passarius, Palma de Mallorca, vol. III, p. 135-248.
- : "El municipio en el reino de Mallorca" a *EB*, núm. 31, Palma, 1988, p. 5-38.
- :SEVILLANO, F.: "La demografía de Mallorca a través del impuesto del morabatí, siglos XIV-XVI" a *BSAL* núm. XXXIV, Palma, 1974, p. 233-272.

Joan Amer Servera, un fill il·lustre oblidat

Albert Carvajal Mesquida

Antoni Gomila Grimalt

La present comunicació pretén fer memòria d'un manacorí que en vida destacà per la seva bonhomia, la seva religiositat i la seva afició per l'arqueologia. Nat a Manacor el 1843, superà els estudis de batxillerat i es llicencià en dret civil i canònic el 1869. Pertanyia a una família de posició benestant que posseïa un elevat patrimoni immoble al terme de Manacor. Eren germans seus Rafel Amer, canonge magistral de la Seu de Mallorca, i Miquel Amer, metge i filòsof. Morí el 1914 i deixà per via testamentària importants sumes de diners per a l'edificació d'esglésies i a favor dels més necessitats, per la qual cosa l'Ajuntament el nomenà fill il·lustre el 1917. Fou entusiasta de la llengua catalana, amb la qual escrigué un grapat d'articles al setmanari *La Aurora* sota el pseudònim de Juan d'Allà-Baix. Col·laborà activament en la fundació del Cercle d'Obrers Catòlics, del Col·legi de Segona Ensenyança Ramon Llull, de la coral de cant Sa Capella de Manacor i en l'obra del *Diccionari Català-Valencià-Balear*.

L'entorn familiar

Joan Amer Servera, *Correu*, va néixer el dissabte de Sant Antoni de 1843 a l'antic carrer del Mercadal, actual carrer de Joan Segura. Pertanyia a una família de posició benestant que posseïa un elevat patrimoni immoble al terme de Manacor. Era fill de Joan Amer Fullana i d'Àngela Servera Truyols, i fou el segon de set germans (tres germans i quatre germanes).

El primogènit era Rafel Amer Servera. Havia nat el 1838. Cursà estudis d'humanitats, filosofia i teologia al Seminari Diocesà, a més d'un curs de disciplina eclesiàstica, dos de sagrada escriptura i un altre de sagraments canònics, a més de prendre poc després la llicenciatura i

Joan Amer Servera el 1898.